



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Trh práce

učební text pro studenty kurzu 5HP201 – Sociální politika

LS 2017/2018, Ing. Lucia Bartůsková, Ph.D.

Úvod

Trh práce představuje složitý systém, na němž jednotlivci poskytují svoje zkušenosti a schopnosti a zaměstnavatelé nabízí volná pracovní místa. Souvislost trhu práce a sociální politiky spatřujeme v průniku otázky životní úrovně jednotlivců respektive rodin. Otázka životní úrovně souvisí s výší mezd či platů, jež získávají zaměstnanci prostřednictvím odvedené práce. Zjednodušeně lze životní úroveň obyvatel přisoudit výsledku primární redistribuce příjmů ve společnosti, jež se odvíjí od ekonomické aktivity (uskutečňované na trhu práce) a vlastnictví. Výsledkem primární redistribuce jsou příjmové nerovnosti ve společnosti, z nichž některé může stát považovat za nežádoucí a využít přerozdělovací funkci sociální politiky k uskutečnění sekundární redistribuce příjmů prostřednictvím daní, finančních transferů, apod.

Z hlediska sociální politiky vnímáme také významně narušení vyrovnaného stavu na trhu práce, kterou označujeme jako nezaměstnanost. Nezaměstnanost, zejména dlouhodobá, může znamenat pokles životní úrovně, ekonomickou nejistotu a úpadek do chudoby. Z výše uvedeného je zřejmé, že propojenost ukazatelů trhu práce a sociální politiky je nepopíratelná.

Následující učební text předkládá studentům stručný souhrn současného stavu trhu práce. Informace se týkají jen některých oblastí trhu práce, které rozšiřují znalosti posluchačům kurzu 5HP201 Sociální politika. Text se věnuje měření a hodnocení míry nezaměstnanosti, struktuře pracovní síly z hlediska dosaženého vzdělání a mimo jiné i regionálním rozdílům v podílu nezaměstnaných osob. Všechny kapitoly čerpají z aktuálních dat českého i zahraničního trhu práce a přinášejí hodnocení současného stavu.



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

**MS
MT**
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Obsah

Úvod	1
1. Způsoby měření míry nezaměstnanosti	3
2. Míra nezaměstnanosti v ČR v časové řadě	4
3. Počet uchazečů a volných pracovních míst	6
4. Míra nezaměstnanosti v EU – srovnání	8
5. Regionální míra nezaměstnanosti	10
6. Vzdělanostní struktura pracovní síly	11
Použité zdroje	15



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

1. Způsoby měření míry nezaměstnanosti

Nezaměstnanost představuje jeden ze základních makroekonomických ukazatelů. V České republice existuje dvojitý měření základní míry nezaměstnanosti. Hovoříme o Obecné míře nezaměstnanosti a Podílu nezaměstnaných osob. Oba ukazatele využívají jinou metodiku k získání hodnot z trhu práce. Kromě zmíněných ukazatelů se v detailních studiích struktury a vývoje nezaměstnanosti využívají tzv. specifické míry nezaměstnanosti, které poskytují dodatečné informace o zkoumané skupině nezaměstnaných. Jedná se o věk, profesi, délku nezaměstnanosti, regionální příslušnost, úroveň dosaženého vzdělání, počet dětí, apod.

1.1. Obecná míra zaměstnanosti

Obecnou míru zaměstnanosti sestavuje Český statistický úřad na základě metody Výběrového šetření o pracovních silách (VŠPS). Tato metoda založená na dotazníkovém šetření obyvatel je využívána od roku 1992. Jejím cílem je získat pravidelné informace o situaci na trhu práce, které dále slouží při analýzách s využitím různých hledisek, zejména ekonomických, sociálních a demografických. Metoda VŠPS je konstruovaná podle metodiky Eurostatu a je zcela v souladu s doporučeními Mezinárodní organizace práce (ILO). Jedná se tedy o mezinárodně srovnatelný ukazatel.

Dotazování se týká osob bydlících v soukromých domácnostech a nevztahuje se na osoby žijící v ubytovacích zařízeních různého typu. Vypovídací schopnost šetření je dána rozsahem vzorku, jež ve 4. čtvrtletí roku 2017 obsahoval přes 24 tis. bytů a 45 tis. respondentů ve věkovém rozmezí 15 – 64 let. Výběrový soubor umožňuje spolehlivě generovat výsledky s velkou mírou přesnosti.

Obecná míra nezaměstnanosti vyjadřuje podíl počtu dosažitelných uchazečů o zaměstnání (nezaměstnaní dle mezinárodních definic) na celkové pracovní síle (v procentech). Čítec i jmenovatel uvažuje osoby ve věkovém rozmezí 15 - 64 let.

Čítec (nezaměstnaní) je shodný s mezinárodně srovnatelnou metodikou a představuje osoby starší 15 let, které splňují tyto podmínky (ČSÚ, 2018a):

- nejsou zaměstnaní;
- jsou připraveni k výkonu placeného zaměstnání nebo sebezaměstnání a to buď okamžitě, nebo nejpozději do 14 dnů;



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



- aktivně (spolupráce s úřadem práce či agenturami práce, přímé kontaktování zaměstnavatele, inzerce, apod.) hledají zaměstnání a to v průběhu posledních 4 týdnů.

Jmenovatel (pracovní síla) je definován jako součet zaměstnaných a nezaměstnaných osob (viz výše). Častou chybou je domněnka, že odečteme-li od celé populace ve věku 15 – 64 let zaměstnané, získáme v rovnici počet nezaměstnaných. Není tomu tak, neboť zde figuruje ještě skupiny ekonomicky neaktivních osob, která není zahrnutá v pracovní síle.

1.2. Podíl nezaměstnaných osob

Druhým zjišťovaným ukazatelem míry nezaměstnanosti je od ledna 2013 Podíl nezaměstnaných osob pracujících s hodnotami registrované nezaměstnanosti v ČR. V roce 2012 došlo k přechodu od původního ukazatele sestavaného Ministerstvem práce a sociálních věcí Míra registrované nezaměstnanosti k novému ukazateli Podíl nezaměstnaných osob. Změna v novém ukazateli se týkala metodiky výpočtu, při kterém se upravila věková skupina (15 – 64 let) a hodnota jmenovatele se rozšířila o počet ekonomicky neaktivních osob.

Podíl nezaměstnaných osob vyjadřuje podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání (nezaměstnaní) ve věku 15 – 64 let ze všech obyvatel ve stejném věku. Jmenovatel v sobě zahrnuje pracovní sílu a také ekonomicky neaktivní osoby.

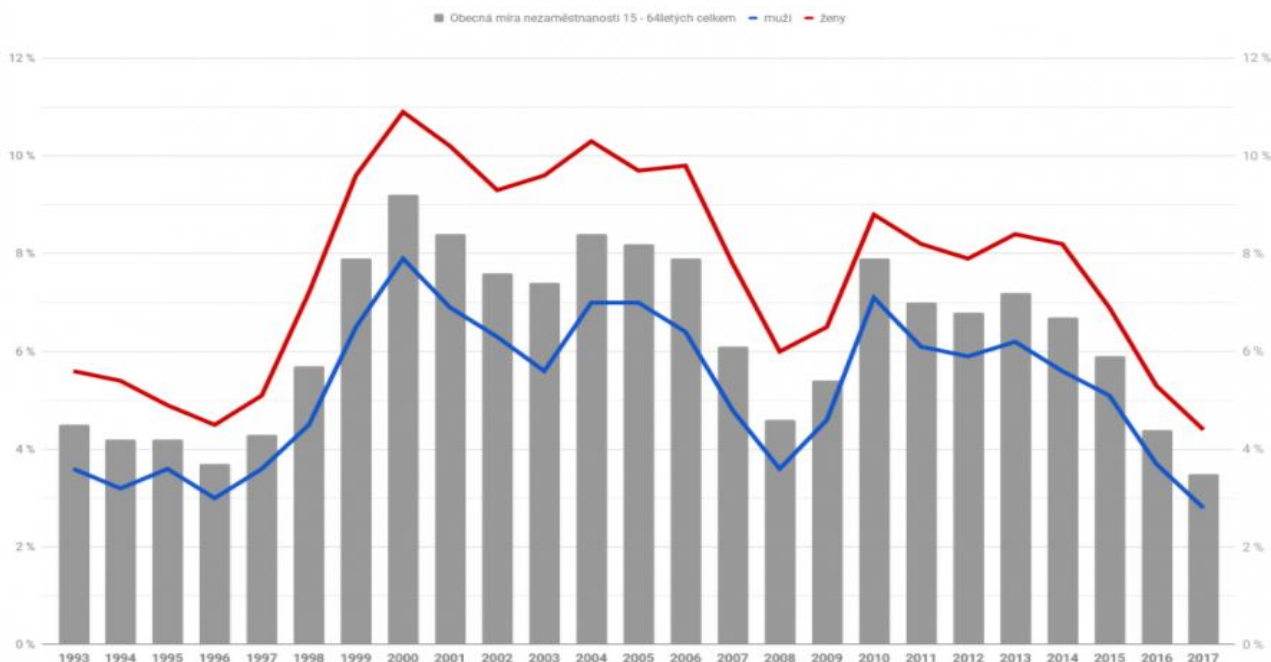
Ukazatel nevyužívá metodu VŠPS, nýbrž získává údaje o počtu dosažitelných uchazečů o zaměstnání z evidence úřadů práce. Podíl nezaměstnaných osob pracuje až na úrovni obcí (územní detail) a je využitelný pro národní potřeby, není mezinárodně srovnatelný.

2. Míra nezaměstnanosti v ČR v časové řadě

Vývoj míry nezaměstnanosti v ČR v letech 1993 – 2017 můžeme sledovat v grafu 1. Okolnosti na trhu práce se odvíjí od ekonomické situace země, produktivity práce, počtu volných pracovních míst, demografických a sociálních faktorů. Výslednou hodnotu míry nezaměstnanosti lze připisovat souboru faktorů, jež působí jak na nabídku, tak na poptávku po práci. Tato kapitola reflektuje vývoj míry nezaměstnanosti od vzniku ČR až do současnosti a uvádí hodnoty do kontextu s příčinami a vývojovými souvislostmi.



Graf 1: Obecná míra nezaměstnanosti v ČR (15 – 64letých)



Zdroj: ČSÚ, 2018b

Nově vzniklá Česká republika si v období hospodářských reforem v 1. polovině 90. let udržela poměrně nízkou míru nezaměstnanosti kolem 4 %. Přestože je hospodářská transformace běžně doprovázena nesouladem mezi poptávkou a nabídkou na trhu práce, na našem území se podařilo hrozící vysoké nezaměstnanosti vyhnout. Ztráta tradičních odbytišť v zemích RVHP (Mareš, 1994) způsobila pokles výroby značné části podniků, který měl za následek hromadné propouštění. Ztrátou zaměstnání byla nejvíce zasažena mužská populace koncentrující se ve výrobních podnicích. Ústup primárního a sekundárního sektoru však úspěšně začal nahrazovat terciární sektor služeb, jenž byl v předchozím období potlačován. S rozvojem obchodu, služeb a svobodného podnikání byla část nově nezaměstnaných absorbována. V tomto období přispělo k udržení nízké míry nezaměstnanosti pokles ekonomicky aktivní části populace. Z trhu práce byli vytlačeni zejména pracující důchodci, dále došlo ke snížení počtu cizinců, jež byli součástí pracovní síly v před revolučním období (Kotýnková, 2008) a prodloužila se doba péče o malé děti až do 4 let věku dítěte, jež vedlo k delší ekonomické neaktivitě žen. Úroveň zaměstnanosti s ekonomickým růstem a politickou stabilitou učinila z České republiky úspěšnou transformující se zemí.



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Druhá polovina 90. let byla ovlivněna první výraznější ekonomickou recesí. K hodnotám míry nezaměstnanosti z roku 1996 pod 4 % se ČR podařilo vrátit až v roce 2017. Makroekonomická nerovnováha, pokles tempa růstu HPD spolu s poklesem poptávky po pracovní síle vyústila v roce 1999 v nárůst míry nezaměstnanosti až na dvojnásobek hodnoty roku 1996.

Následující období 2000 – 2004 nezaznamenalo nárůst v zaměstnanosti, přestože ekonomika zažívala postupné oživení. Zjevný rozpor mezi růstem HDP a růstem nezaměstnanosti odkazuje na fakt, že ekonomika rostla intenzivním způsobem s podporou růstu produktivity práce, zaváděním nových technologií, racionalizací výroby apod. (Kotýnková, 2008). Česká republika čelila v této etapě nejvyšším hodnotám míry nezaměstnanosti v celé své historii.

Vstupem ČR v roce 2004 do EU byl trh práce velmi ovlivněn. Jednak přílivem zahraničních investorů vytvářející nová pracovní místa a také volnost migrace za zaměstnáním do /ze zahraničí. Ekonomické oživení a příznivé okolnosti integračních procesů způsobili pozvolný pokles nezaměstnanosti, který vrcholil v roce 2008. Ve stejném roce, až na jeho samotném sklonku došlo v důsledku hospodářské recese k výrazné změně okolností na trhu práce. Nárůst míry nezaměstnanosti zaznamenal svůj vrchol v roce 2010. Přetrvávající dopady hospodářské recese jakož i pokles kupní síly obyvatel vedla k ukončení činnosti některých podnikatelských subjektů a tím i k propouštění zaměstnanců.

Rozkolísaná ekonomika se pozvolna dostávala na úroveň předkrizových hodnot. Výrazně se na růstu české ekonomiky podepsaly intervence České národní banky na oslabení koruny zahájené v listopadu 2013. Růst exportu inicioval růst zaměstnanosti i růst mezd a míra nezaměstnanosti se v roce 2017 dostala na své historické minimum.

3. Počet uchazečů a volných pracovních míst

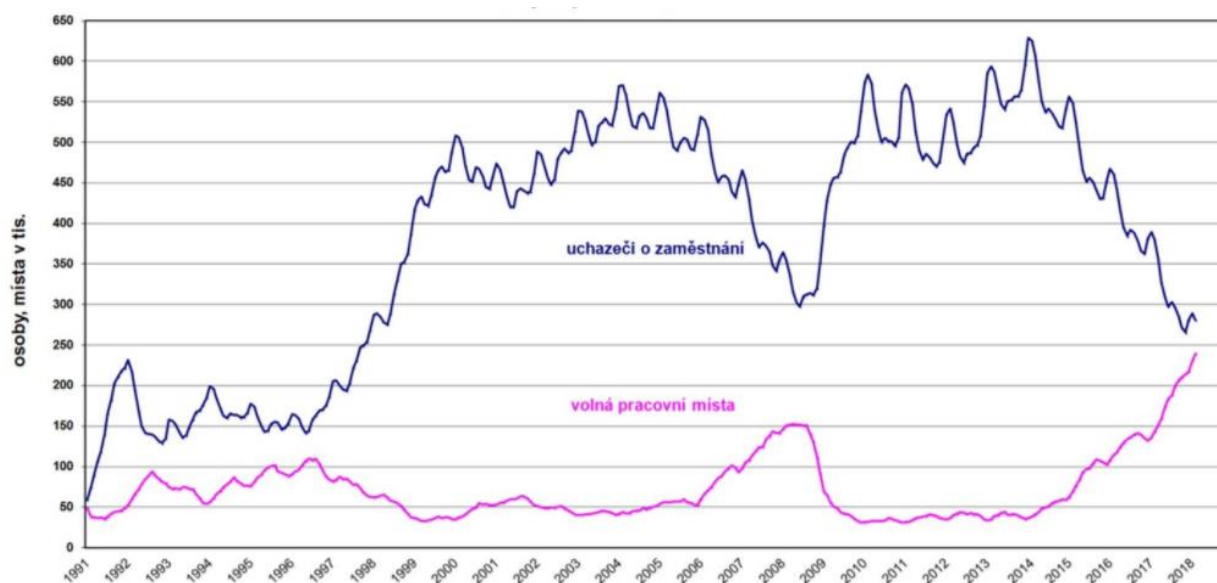
Další sledovanou veličinou na trhu práce je počet uchazečů o zaměstnání a s tím související počet volných pracovních míst. Úřady práce evidují počty dosažitelných uchazečů o zaměstnání, jež definují jako „občana, který není v pracovním nebo obdobném vztahu, ani nevykonává samostatnou výdělečnou činnost ani se nepřipravuje soustavně pro povolání a osobně se u úřadu práce uchází na základě písemné žádosti o zprostředkování vhodného zaměstnání“. Počet uchazečů o zaměstnání je někdy vnímán jako



hodnota, která dokáže přinést věrnější obraz stavu trhu práce a nezaměstnanosti než je samotný ukazatel míry nezaměstnanosti.

Následující graf ukazuje vývoj počtu uchazečů o zaměstnání a volných pracovních míst v letech 1991 – 2017 (naznačena první část roku 2018). Momentálně se nacházíme v zajímavém období charakterizovaném nízkým počtem dosažitelných uchazečů o zaměstnání a rostoucím počtem volných pracovních míst. Počet nezaměstnaných je rekordně malý, téměř 280 900 osob, což představuje nejnižší hodnotu od roku 1997. Na druhé straně jsou volné pozice, celkem 240 000 pracovních míst, na které se snaží zaměstnavatelé najít vhodné uchazeče. V roce 2017 bylo 1,3 uchazeče v evidenci úřadu práce na 1 pracovní místo. Tato situace způsobuje jisté pnutí na trhu práce, neboť počet volných míst k počtu uchazečů je velmi blízká poměru 1:1. Česká ekonomika roste a vyžaduje zaměstnávat větší množství zaměstnanců a to se ukazuje být na hraně možností trhu práce. Firmy se ubírají k růstu mezd a v některých případech usilují o větší produktivitu u stávajících zaměstnanců. Řada podniků řeší nedostatek pracovní síly poptávkou po zahraničních pracovnících. Nejvíce volných pracovních míst je dle CZ NACE na pozicích v oblasti nemovitostí, v administrativních a podpůrných činnostech, v zemědělství a ve stavebnictví.

Graf 2: Vývoj počtu uchazečů o zaměstnání a volných pracovních míst v ČR (v tis.)





EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

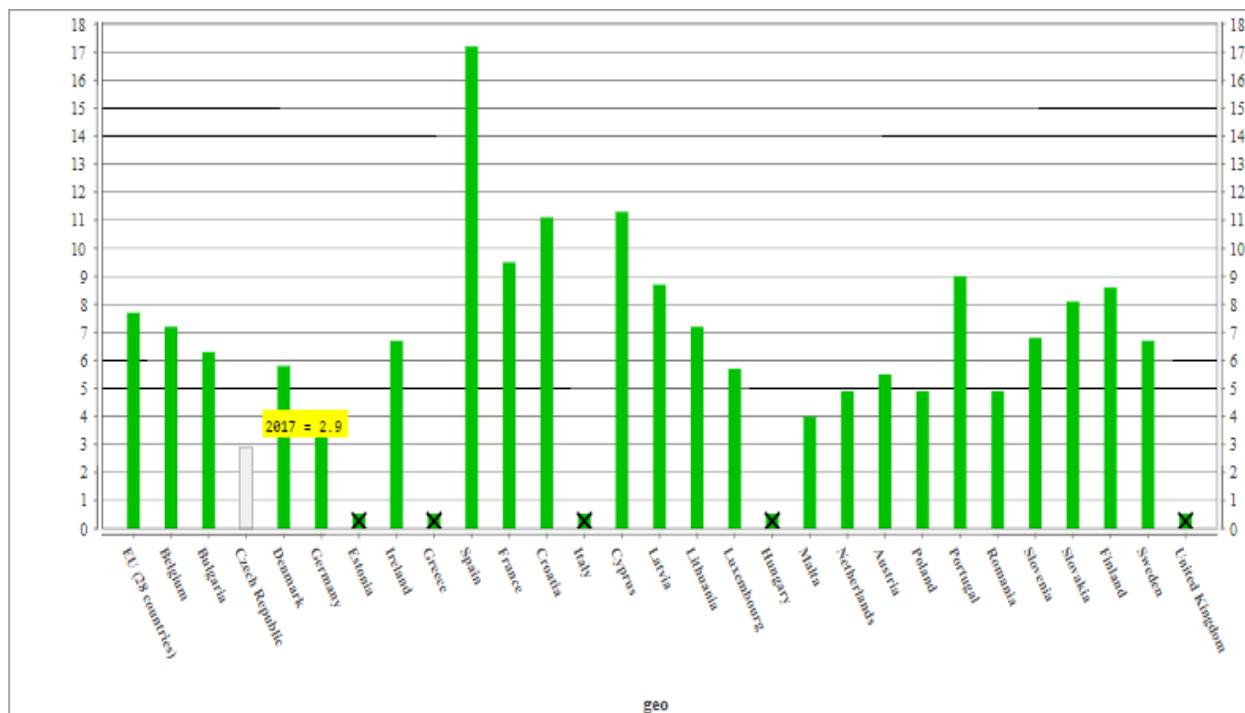
Zdroj: Integrovaný portál MPSV, 2018

Vezmeme-li v úvahu po krizové období, je z předložených dat evidentní, že volných pracovních míst bylo do roku 2014 stále málo, srovnáme-li s dobou těsně před krizí. Nicméně od roku 2015 počet volných pracovních míst v souvislosti s oživením české ekonomiky stále roste. Pokud se trend udrží, můžeme očekávat, že počet volných pracovních míst převýší počet dosažitelných uchazečů o zaměstnání.

4. Míra nezaměstnanosti v EU – srovnání

Již třetím rokem se Česká republika může pyšnit titulem „země s nejnižší mírou nezaměstnanosti v EU“. V závěsu za ČR se nachází Německo a Malta, zatímco nejvyšší nezaměstnanost mají ve Španělsku, Řecku a na Kypru. Úspěch ČR v tomto ukazateli je dán souběhem více faktorů. Jednak je to pokračující růst ekonomiky, úspěšné investiční pobídky, orientace na automobilový průmysl (daří se i ostatnímu odvětví výrobního sektoru) a také propojenost s hospodářským tahounem - Německem. Dalším významnou příčinou je nízká mzdová úroveň ve srovnání s ostatními západními státy. Za růstem ekonomiky stojí již zmíněné intervence ČNB, díky kterým se projevil růst spotřeby domácností a také oživení zahraniční poptávky.

Graf 3: Míra nezaměstnanosti v zemích EU v roce 2017



Zdroj: Eurostat, 2018

Poznámka: x = země neposkytla data

Rekordně nízká nezaměstnanost se v ČR podle některých analytiků dokonce blíží stavu plné zaměstnanosti. Přes pozitiva, jež přináší současný stav pro zaměstnance, např. v podobě tlaku na zvýšení mezd, je současná úroveň nezaměstnanosti v očích zaměstnavatelů nepříznivá. Pro firmy je stále náročnější nelézt vhodného kandidáta již z tak prořídlé řady uchazečů o zaměstnání. Problematickou se také jeví nesoulad mezi nabídkou a poptávkou po pracovní síle. Jsme svědky toho, jak struktura absolventů neodpovídá potřebám zaměstnavatelů. Nejedná se pouze o často zmiňovanou absenci absolventů se zaměřením na technické obory, ale do popředí se dostávají odvětví školství a zdravotnictví, kde je zapotřebí nahradit stárnoucí pracovní sílu novými zaměstnanci. Zaměstnavatelé řeší nedostatek vhodných uchazečů o zaměstnání poptávkou po pracovnících v zahraničí a to konkrétně v zemích, kde je míra nezaměstnanosti podstatně vyšší. Takovými zeměmi je Ukrajina, Španělsko, Řecko a Itálie.



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

5. Regionální míra nezaměstnanosti

Celkově se ČR potýká s nezaměstnaností v posledních letech velmi dobře, nicméně i tak se statistici ohlížejí a upozorňují na regionální disproporce, které v míře nezaměstnanosti existují. I když se ČR rozkládá na poměrně malém geografickém území, identifikujeme zde značné rozdíly v hodnotách ukazatelů trhu práce. Pro srovnávání lokální nezaměstnanosti se využívá ukazatel Podíl nezaměstnanosti osob čerpající údaje z úřadů práce.

Dle grafu 4 vidíme, že Ústecký a Moravskoslezský kraj, jsou kraje s nejvyšší mírou nezaměstnanosti. Oba kraje mají vysoké hodnoty nezaměstnanosti v dlouhém časovém období. Často je problematika nezaměstnanosti v těchto oblastech spojována s problematikou menšin žijících v těchto krajích. V Ústeckém kraji se vysoký podíl nezaměstnaných osob vyskytuje tradičně v Mostě a Ústí nad Labem, naopak v Litoměřicích a Teplicích se setkáváme s opačným stavem. V Moravskoslezském kraji je Karvinsko oblastí nejvíce zasaženou nezaměstnaností a naopak na Novojičínsku je situace podstatně lepší.

Kromě dvou zmíněných krajů se v delším časovém horizontu setkáváme s vysokým podílem nezaměstnaných osob i v Jihomoravském kraji. Zaměstnanost roste v letních měsících, kdy je dostatek sezónních prací a to zejména v zemědělství a vinohradnictví. Po hospodářské krizi v roce 2008, která spustila vlnu propouštění, se špatná ekonomická situace promítla v průmyslovém okrese Hodonín. Zdejší podniky se nevyhnuly hromadnému propouštění zaměstnanců a někteří uzavírali celé provozy.



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

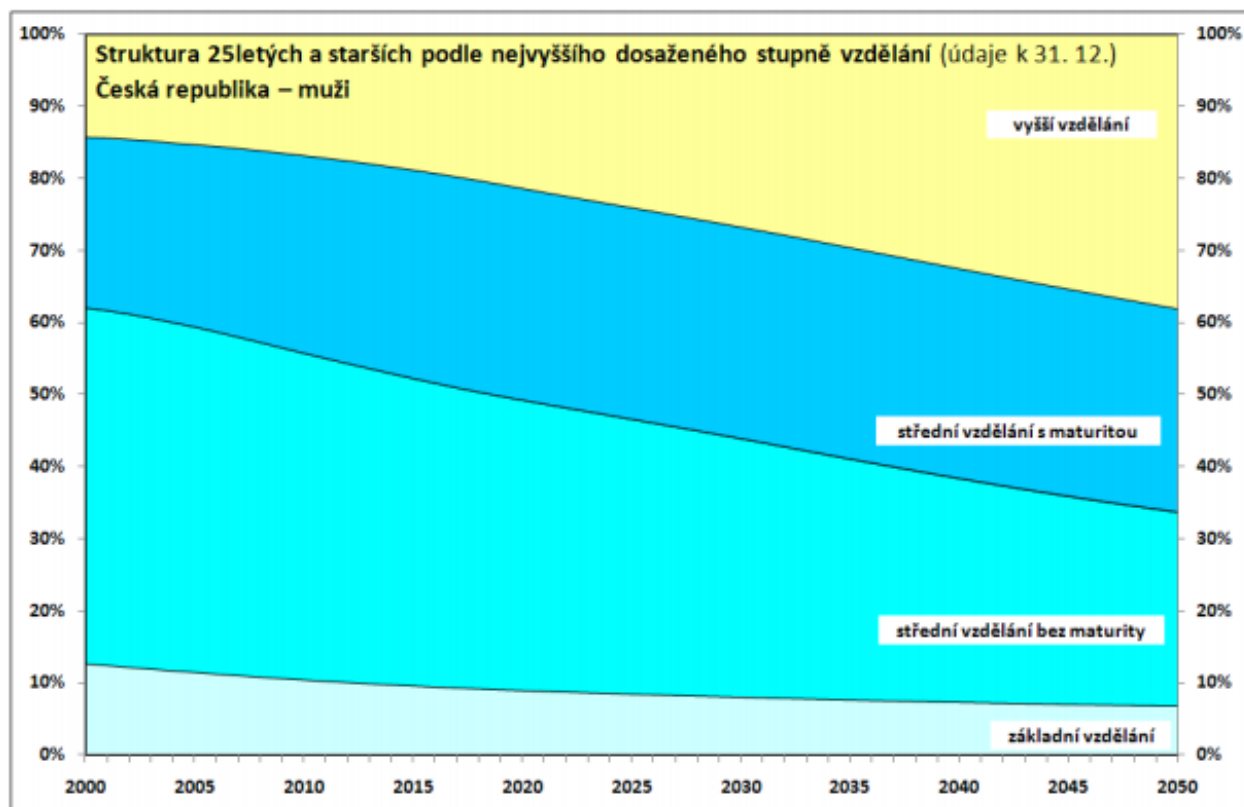
oborech. Jak moc je v Česku vnímán nesoulad mezi poptávkou a nabídkou po pracovní síle vzhledem k úrovni vzdělání a zaměření je popsán v několika odborných studiích a publikacích.

V posledních letech se v ČR prosazuje pokračující trend v nárůstu počtu vysokoškolsky vzdělaných obyvatel. V roce 2016 bylo v České republice celkem 1,3 milionu vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, což je o 134,0 % více než v roce 1996 (ČSÚ, 2016). Obrácenou tendenci, klesající, mají osoby s dosaženým základním vzděláním. Nárůst vysokoškoláků zvyšuje jejich konkurenci na trhu práce a způsobuje, že se v mnohých případech snižuje jejich uplatnitelnost v zaměstnání. Často pak jsou vysokoškoláci najímáni na pozice, které vysokoškolský diplom nevyžadují a tak se musí smířit i s nižším finančním ohodnocením.

Zaměstnavatelé v současné době čelí nedostatku vhodných kandidátů, kteří by odpovídali požadavkům na jejich pozice. Některé agentury se již dnes zabývají analýzou nesouladu mezi nabídkou pracovní síly a poptávkou na trhu práce, která se jeví jako klíčová pro nalezení správného nástroje pro řešení této problematiky na národní úrovni. Ještě závažnější otázkou je však, jak se bude vzdělanostní struktura vyvíjet v budoucnu. Graf 5 a 6 předkládá prognózu vývoje vzdělanostní struktury mužů a žen v jednotlivých letech v ČR až do roku 2050.



Graf 5: Vývoj vzdělanostní struktury mužů starších 25 let

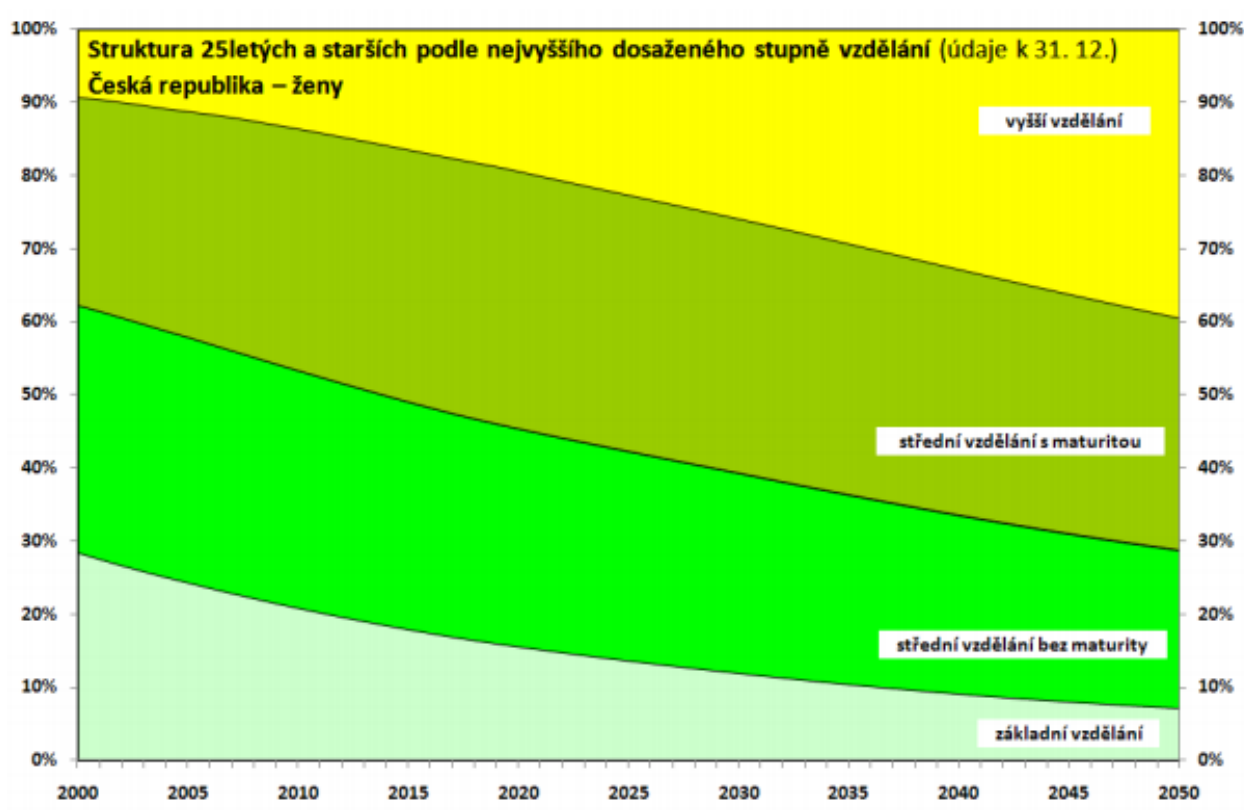


Zdroj: Fiala, Langhamrová, Hulík, 2009

Největší změnou, která se ve vzdělanostní struktuře očekává, je nárůst počtu mužů s vyšším vzděláním. Celkově postupně dochází ke zvyšování úrovně vzdělanosti mužů. Je patrné snižování počtu mužů pouze se základním vzděláním a to až pod 10% v roce 2050.



Graf 6: Vývoj vzdělanostní struktury žen starších 25 let



Zdroj: Fiala, Langhamrová, Hulík, 2009

Obdobnou tendenci ve vývoji struktury vzdělanosti spatřujeme u žen. Výrazné narůstání podílu žen s vyšším vzděláním, který bude podle prognózy na konci roku 2050 vyšší než u mužů, započalo již v minulosti a stále se udržuje. Nárůst žen s vyšším vzděláním jde na úkor skupiny se středním vzděláním s maturitou.

Takto očekávaný výhled může být naplněn za předpokladu, že nedojde k výrazným strukturálním změnám ve školském systému ČR. Ohlašované změny v terciárním vzdělání směřované do oblasti financování mají potenciál vyvolat zájem vzdělávací instituce na dlouhodobé uplatnitelnosti absolventa na trhu práce a kromě dalších vyvíjet tlak na motivaci studentů. V současnosti se však neočekává, že dojde k razantním změnám ve vzdělávací soustavě, která by mohla ovlivnit plánované výhledy.



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



Použité zdroje

ČSÚ, 2018a. Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS – Metodika. Dostupné z :

https://www.czso.cz/csu/czso/zam_vsps

ČSÚ, 2018b. Časová řada základních ukazatelů VŠPS. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/zam_cr

ČSÚ, 2016. Vysokoškoláků rapidně přibývá. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vysokoskolaku-rapidne-pribyva>

Eurostat, 2018. Database, Unemployment rate. <http://ec.europa.eu/eurostat/en/data/database>

Fiala, T., Langhamrová, J., Hulík, V.(2009) : Aktualizovaná prognóza struktury vzdělanosti obyvatel ČR.

Dostupné z : https://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Fiala_Langhamrova_Hulik.pdf

Kotýnková M. (2008): Strukturální změny českého trhu práce v letech 1990–2006. Acta Oeconomica Pragensia, roč. 16, č. 3, 2008

Integrovaný portál MPSV, 2018. Zaměstnanost. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/sz/download>

MAREŠ, P. (1994): Nezaměstnanost jako sociální problém, Sociologické nakladatelství, Praha.

MPSV (2018). Podíl nezaměstnaných osob v krajích k 31. 5. 2018. <https://www.czso.cz/csu/xc/mapa-podil-kraje>



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



Toto dílo podléhá licenci Creative Commons
Uveďte původ – Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

